

1. Валодзіна, Т. “Усё жыццё – дарога” [Электронны рэсурс] / Т. Валодзіна, В. Ракіцкі. – Рэжым доступу : http://kryuja.org/artykuly/bielaruskaja_atliantyda/usjo_zhyccjo_daroha_.html. – Дата доступу: 01.10.2012.
2. Коваль, У. І. Чым адгукаецца слова : Фразеалогія ў павер’ях, абрадах і звычаях / У. І. Коваль. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 48 с.
3. Лепешаў, І. Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2011. – 695 с.
4. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: У 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН, 1993. Т. 1–2.
5. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН, 2004. – 448 с.
6. Лобач, У. Дарога // Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўнік / Склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 140 – 141. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 4-е выд. – Мінск : БелЭН, 2005. – 784 с.

Н.У. Чайка

СЕМАНТЫЧНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ КАНСТРУКЦЫЙ З ЭЛІПСІСАМ ДЗЕЯСЛОВА

Семантычная арганізацыя канструкцый з эліпсісам дзеяслова даследавалася пераважна прадстаўнікамі семантычнай сінтаксічнай школы. У адпаведнасці з тэарэтычнай базай і метадалагічнымі прынцыпамі сфарміраваліся асноўныя аб’екты даследавання – катэгарыяльная семантыка сінтаксічнай адзінкі, дэнататыўная сітуацыя выказвання, дыскурс, логіка-граматычныя адносіны ў сказе, план выражэння і план зместу сказа, глыбінныя і паверхневыя структуры сказа, зыходныя сінтаксічныя мадэлі і іх вытворныя і інш. Што датычыць непасрэдна праблемы эліпсіса, то былі даследаваны наступныя яе аспекты:

- эліпсіс разглядаўся як сціранне ці замена нулём на паверхневай структуры сказа тых ці іншых элементаў глыбіннай структуры [С.Е. Нікіціна, L. Frazier і інш.];
- аналізаваліся спосабы выражэння лагічных адносін – кан’юнкцыі, дыз’юнкцыі, імплікацыі – у эліптычных сказах [Т.В. Шмялёва, W.Müller і інш.];
- эліпсіс кваліфікаваўся як асіметрычны дуалізм моўнага знака [J. Merchant і інш.];
- даследаваліся агульныя тэарэтычныя пытанні сінтаксічнай семантыкі (эліптычных канструкцый у прыватнасці) [Б.Ю. Норман];
- анафарыстычны эліпсіс [P.Elbourne, A. Kehleri і інш.];
- семантычная арганізацыя эліптычнага сказа на аснове канфігурацыі кампанентаў [І.А. Бажок] і на аснове універсальных моўных катэгорый [О.А. Шпак];
- эліпсіс і трансфармацыя [А.Я. Міхневіч, S.Chung і інш.].

Неабходна адзначыць, што спроба аналізаваць семантычную арганізацыю эліптычных канструкцый рабілася І.А. Бажок. Даследчыца лічыць, што наяўнасць кампанентаў, якія характарызуюць дзеянне або стан, прадвызначае рэалізацыю пэўнай семантыкі. Семантычныя кампаненты сказа І.А. Бажок кваліфікуе як

“тыпізаваныя элементы сэнсу” [Бажок с.25], а тыпавое значэнне сказа залежыць ад “катэгарыяльна-семантычнага значэння сінтаксем” [с.26]. Падобная метадалогія даследавання дала пэўныя вынікі: было вылучана 11 семантычных груп эліптычных канструкцый. Аднак даследчыца не ўлічыла той факт, што сінтаксемы тыпу *на пол, в воду* маюць поліфункцыянальны характар і могуць спалучацца з дзеясловамі не толькі лексіка-семантычнай групы руху, а і актыўнага дзеяння тыпу *посмотреть на пол, положить в воду* і інш.

Семантыка маўленчых працэсаў у канструкцыях з эліпсісам дзеяслова рэалізуецца ў нязначнай колькасці мадэлей. Мадэль падобнага сказа ўключае пераважна кампаненты *адрасант – прэдыкат – адрасат – дэліберат*: *Я – вінаваты! Я! Ты это – бацьку* (І.Мележ); *Ты мне што-небудзь такое... пралюбоў!* (М.Матукоўскі). Прычым рашаючую ролю выконвае паказчык семантыкі, які канчаткова канкрэтызуе значэнне эліпсаванага дзеяслова і канструкцыі ў цэлым, што дазваляе адрозніваць аманімічныя формы эліптычных канструкцый: – *Ты пра каго? – Я – пра Мар’яну. Яна з табой была ўначы* (Н.Гілевіч); *Адзін – пра перагрэў планеты і сусветны патоп, другі – пра амярцвенне сусветнага акіяна, трэці – аб апусцыванні кантынентаў* (М.Матукоўскі). Часта ў якасці паказчыка семантыкі ў эліптычных сказах выступае дэліберат, які ўказвае на аб’ект маўленчых працэсаў: *Адны – пра з’езд, другія – пра свабоду* (А.Разанаў); *Я гэтага ўжо не лічу. Я толькі – пра сем’і партызан нашага атрада* (А.Макаёнак); *Хіба я – пра гэта?* (А.Дзялендзік); *Я – не пра бацьку, хлопцы. Я – пра другое, хлопцы* (Н.Гілевіч). Адрасант у падобных сказах можа выражацца імпліцытна: *Даруй, чытач, што азадачыў: // Ты на радках маіх прабег, // А педагогікі – не ўбачыў: // Усё – пра хлеб, адно пра хлеб...* (Н.Гілевіч). Дэліберат у падобных сказах стварае спрыяльныя ўмовы для рэалізацыі неабходнай семантыкі, і таму сэнс сказа характарызуецца надзвычайнай выразнасцю: *От найшла пра што* (І.Мележ). У падобных сказах можа эліпсавацца не цалкам выказнік, а толькі дзеяслоўная частка састаўнога дзеяслоўнага выказніка: *Калі ласка, Тамара Паўлаўна, не трэба болей пра сыноў.* (А.Макаёнак).

У склад падобных сказаў могуць уваходзіць і факультатыўныя кампаненты – лакатывы: *Пра што это вы там?* (І.Мележ). Названыя кампаненты хоць і не адыгрываюць рашаючую ролю ў рэалізацыі семантыкі эліптычнага сказа, аднак удакладняюць і канкрэтызуюць яе.

Семантыка маўленчых працэсаў можа рэалізавацца ў мадэлі *адрасант – прэдыкат – спосаб*. Кампанент, што ўказвае на спосаб маўленчай дзейнасці, выступае ў якасці паказчыка семантыкі *Маўчаць не буду. ...Думкі – уголас* (А. Дзялендзік). Адрасант у падобных сказах можа выражацца імпліцытна: *Ты гэта – сур’ёзна. Мне, камандзіру?* (В.Быкаў); *Чаму ты думаеш, што я жартую? Я – сур’ёзна* (М.Матукоўскі); *Ты гэта усур’ёз?* (А.Макаёнак).

Паказчыкам семантыкі ў аналізуемых эліптычных сказах можа выступаць і кампанент, што ўказвае на аб’ект маўлення. Мадэль сказа ў гэтым выпадку трохкампанентная *адрасант – прэдыкат – адрасат – дэліберат*: *А вы мне – пагрузка, выгрузка, продаж...* (А.Макаёнак). Пры гэтым адбываюцца пэўныя

пераўтварэнні: дэліберт выражаецца назоўнікам у форме назоўнага склону, замест вінавальнага.

Дэліберт у канструкцыях з эліпсісам дзеяслова можа адсутнічаць. У такім выпадку ў якасці паказчыка семантыкі выступаюць пазасказавыя сродкі – лексема са значэннем маўленчых працэсаў, названая ў папярэднем сказе, якая і кампенсуе адсутнасць аб'екта маўлення: *Ён пасунуўся к палацам, калі сеў на край, сказаў Міканору: – І ты не вельмі – на абразы. Не намі заведзена...* (І.Мележ). Мадэль эліптычнага сказа ў такім выпадку змяшчае наступныя кампаненты: *адрасант – прэдыкат – адрасат – спосаб*.

Паказчыкам семантыкі ў эліптычных сказах са значэннем маўленчых працэсаў можа выступаць і каўзатыў, што ўказвае на прычыну ажыццяўлення маўленчай дзейнасці: *Пра Аўласа, відаць, нехта са зла (А.Макаёнак); Як што за язык цягне мяне, каб цябе зачэпіць! Але ты не сярдзіся! Я на цябе – не ад зла (І.Мележ); Не са зла мы табе... І ён – з добра (І.Мележ)*. Мадэль эліптычнага сказа ў такім выпадку будзе змяшчаць наступныя кампаненты: *адрасант – прэдыкат – адрасат – каўзатыў*. Адрасант у падобных сказах можа выражацца імпліцытна: *Сябе – за найгоркі з грахоў, // Дарогу – за ўпартасць і муку...// У скрусе няма берагоў – // Ні ўдзень, ні ўначы, ні ў дакуку (Т.Бондар)*.

Эліптычныя сказы з семантыкай маўленчых працэсаў таксама не часта сустракаюцца ў беларускай мове. Гэта абумоўлена тым, што дэліберат мае шырокія спалучальныя магчымасці. Кампаненты тыпу *пра цябе, аб табе* могуць спалучацца з дзеясловамі розных лексіка-семантычных класаў – *гаварыць, думаць, клапаціцца* і інш. Таму ў сказе павінны быць і іншыя сродкі, што канкрэтызуюць семантыку эліпсаванага дзеяслова і ствараюць базу, неабходную для рэалізацыі адпаведнай семантыкі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Божок, И.А. Семантическая организация эллиптических предложений / И.А. Божок // Семантика слова и семантика высказывания: межвуз. сб. науч. тр. / Моск. обл. пед. ин-т ; редкол.: П.А. Лекант (отв. ред.) и др. – М., 1989. – С.22–32.

2. Міхневіч, А.Я. Выбраныя працы / А. Міхневіч ; рэдкал.: З. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: Права і эканоміка, 2006. – 229 с.

3. Никитина, С.Е. О семантическом эллипсисе в предложных сочетаниях (к постановке вопроса) / С.Е. Никитина // Проблемы лингвистического анализа: фонология, грамматика, лексикология: сб. ст. / Акад. наук СССР, Ин-т языкознания; отв. ред. Э.А. Макаев. – М., 1966. – С. 140 – 146.

4. Норман, Б.Ю. Универсальное и специфическое в синтаксических моделях славянских языков: Белор. ком. славистов; X Междунар. съезд славистов. – Минск: Университетское, 1988. – 28 с.

5. Шмелева, Т.В. Функциональный подход и языковые единицы (вступительные замечания) / Т.В. Шмелева // Функциональный анализ значимых единиц русского языка: межвуз. сб. науч. тр. / Новокузнец. гос. пед. ин-т; редкол.: С.П. Петрунина (отв. ред.) [и др.]. – Новокузнецк, 1992. – С. 3 – 5.

6. Шпак, О.А. Співвідношення нуля, еліпса і рэпрэзентацыі у синтаксічным процесі сумішчэння / О.А. Шпак // Вісн. Львів. політехн. ін-та. –1990. – № 249: Мова та стиль зарубіжнай літаратуры. – С. 39–43.

7. Chung, S. Sluicing and logical form / S. Chung, W.A. Ladusaw, J. McClowsky // Natural Language Semantics. – 1995. – Vol. 3, № 3. – P. 239–282.

8. Elbourne, P. The semantics of ellipsis / P. Elbourne // Interdisciplinary studies on information structure. – Potsdam, 2005. – Vol. 3. – P. 63 – 109.
9. Frazier, L. Focus and VP ellipsis / L. Frazier, C. Clifton, K. Carlson // Language a. Speech. – 2007. – Vol. 50, № 1. – P. 1–21.
10. Kehler, A. Anaphoric dependencies in ellipsis / A. Kehler, S. Shiber // Computational Linguistics . – 1997. – Vol. 23, № 3. – P. 457 – 466.
11. Merchant, J. Fragments and ellipsis / J. Merchant // Linguistics a. Philosophy, 2004. – Vol. 27, № 6. – P. 661 – 738.
12. Müller, W. Die real existierenden grammatischen Ellipsen und die Norm: eine Bestandsaufnahme / W. Müller // Sprachwissenschaft. – 1990. – Bd. 15, H. 3/4. – S. 241 – 366.

Т.Л. Чахоўская

ФАНЕТЫЧНЫЯ СІСТЭМЫ БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОЎ: ЛІНГВАДЫДАКТЫЧНЫ КАМПАРАТЫЎНЫ АНАЛІЗ

Авалоданне беларускай мовай як замежнай мэтазгодна пачынаць з вывучэння фанетычнай сістэмы. Нарматыўнае вымаўленне гукаў садзейнічае, з аднаго боку, дакладнай перадачы думкі і правільнаму разуменню маўлення, з другога боку. Дасягненню гэтай мэты спрыяе супастаўленне гукаў беларускай і англійскай моў. Так, у сучаснай беларускай мове адсутнічае сэнсаадрознівальная прымета працягласці гука, таму ў рэальным маўленні неабходна праводзіць работу па прадухіленні магчымых памылак, звязаных з функцыянаваннем падоўжаных зычных.

Іншы прыклад – вымаўленне звонкіх зычных гукаў у канцы слова. У беларускай мове адбываецца іх аглушэнне, таму словы тыпу *код* і *кот* гучаць аднолькава – [кот]. У англійскай мове канцавыя фанемы выконваюць сэнсаадрознівальную функцыю: *cot* [kɔt] (дзіцячы ложкак) і *cod* [kɔd] (траска). Парушэнне арфаэпічнай нормы можа прыводзіць да поўнага скажэння сэнсу.

Навучанне беларускай арфаэпіі мае на мэце пастаноўку артыкуляцыі гукаў, націску, рытмікі, інтанацыі і ў выніку авалоданне ўсёй фанетычнай сістэмай мовы.

Пры навучанні вымаўленню адрозніваюць пастаноўку і карэкцыю. Традыцыйна пастаноўку суадносяць з пачатковым, а карэкцыю – з прасунутым этапам навучання. Аднак названыя формы работы з’яўляюцца ўзаемазвязанымі і выкарыстоўваюцца на працягу ўсяго навучання.

Мэтазгодна ўжо на пачатковым этапе навучання закладваць асновы беларускага вымаўлення, а далей удасканалваць іх. Кожная мова мае ўнікальны, спецыфічны набор гукаў, артыкуляцый органаў маўлення, рознае галасавое напружанне, што можа сведчыць пра непаўторнасць артыкуляцыйнай базы.

У канцы першага этапу навучання іншафоны павінны ўмець:

- чытаць склады, словы, словазлучэнні, сказы і кароткія элементарныя тэксты;
- задаваць пытанні па вывучаемай тэме і адказваць на іх;
- складаць кароткія выказванні па знаёмых камунікатыўных сітуацыях.